

В. В. ШКОНДА
А. В. КАЛЬЯНОВ

Донецький інститут МАУП

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН У ХХІ СТ.

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 1(32), с. 33–39

Проблема вдосконалення гендерних відносин в українському суспільстві має вирішуватися з урахуванням різноманітних чинників і є однією з пріоритетних у сучасному соціокультурному просторі держави.

Специфіка усвідомлення гендерних проблем у сучасному суспільстві виявляється у багатосторонніх підходів, багатогранності та варіативності системного наукового бачення, що можливе за умов знайомства з досягненнями сучасної теорії і практики гендера, які вже стали класичними. Науковий пошук вчених нині підтримується Програмою Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) “Сприяння гендерній рівності”, що є логічним і послідовним продовженням низки попередніх гендерних проектів, які створюють механізм реального впровадження принципово нового підходу до гендерної політики соціуму [1; 2].

Нині гендерні дослідження стали однією з найпродуктивніших галузей наукового пошуку у світі, які наполегливо вимагають свого впровадження і у вітчизняну практику.

Нормативне впорядкування й регулювання суспільних відносин, у тому числі відносин між жінкою і чоловіком як соціальними групами, відбувається шляхом формування і розвитку різних соціальних норм: моралі, права, звичаїв, установок, традицій, корпоративних норм, ціннісних уявлень. Гендерні відносини в Україні значною мірою побудовані на звичаєвому праві, тобто соціальних нормах, які регулюють повсякденні відносини чоловіка і жінки.

Концепція правової рівності жінок і чоловіків складалася історично відповідно до по-

треб часу, з розвитком суспільства, усвідомленням себе як вільних особистостей та з творенням політико-правового середовища, в якому особистість могла б себе реалізувати.

У сучасному розумінні гендерна рівність означає наявність рівних умов для жінок і чоловіків в реалізації всіх прав людини та можливість участі в політичному, економічному, духовному і культурному розвитку, а також рівного користування його результатами.

Сучасна модель рівності жінок і чоловіків передбачає синтез окремих різновидів рівності (рис. 1).

Отже, сучасне поняття рівності жінок і чоловіків передбачає інтегроване поєднання окремих різновидів рівності у правах, свободах, обов'язках, відповідальності, можливостях і шансах. Проте правовий спосіб закріплення принципу рівності статей передбачає право на відмінності, що стосується жінок, і закріплюється в законодавстві. У контексті рівності прав чоловіків і жінок Конституція України деюре визначила та закріпила гендерну стратегію розвитку українського суспільства. Вона створила базове підґрунтя щодо визначення правового механізму рівних прав і можливостей. Його вдосконалення потребує адаптації положень міжнародного законодавства до національних чинних нормативно-правових актів. Слід зазначити, якщо гендерна експертиза законодавства в

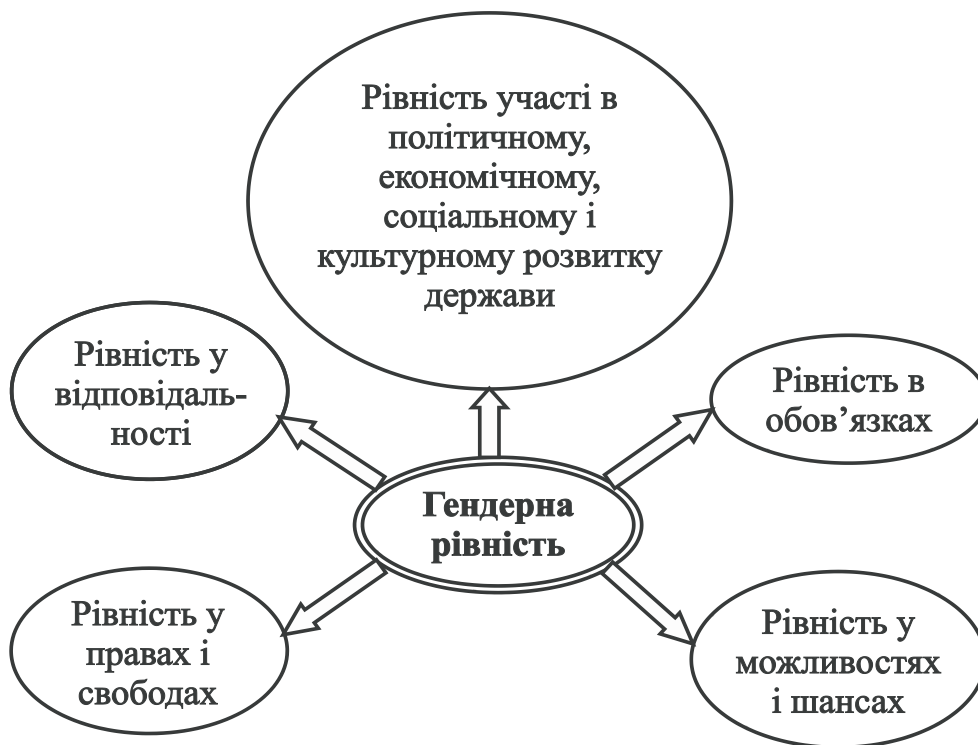

Рис. 1. Концептуальна модель складових гендерної рівності

Україні вже має місце, то заходи щодо гендерного квотування поки не передбачені. Наприклад, національне законодавство ряду країн світу закріплює спеціальні тимчасові заходи, тобто систему гендерного квотування, яке закріплене в Конституціях Руанди (48,8 % жінок), Бельгії (35,3 %), Коста-Рики (35,1 %), Аргентини (30,7 %), Мексики (22,6 %), Тайваню (22,2 %), Пакистану (21,1 %), Болівії (18,5 %), Перу (17,4 %), Словаччини (17,3 %), Домініканської Республіки (17,3 %) Франції (12,1 %) [3].

Отже, розвиток гендерних відносин в Україні повинен передбачати здійснення політики гендерного паритету шляхом вивчення і запровадження міжнародних стандартів і позитивного досвіду застосування їх в національному законодавстві різних країн світу у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків [4; 5].

Внесення змін необхідне і до трудового законодавства, оскільки закріплені в ньому гарантії та пільги носять, в основному “жіночий” характер. При цьому треба збе-

регти норми, які впливають з анатомо-фізіологічних особливостей жіночого організму, виконання жінками репродуктивної функції з народження дітей. Правове і соціальне порівняння обов’язків і відповідальності обох статей у сфері сімейних відносин, особливо виховання дітей, сприятиме створенню належних умов для поєднання професійної діяльності з сімейними обов’язками [6–8].

Розглядаючи питання розвитку гендерних відносин у контексті реалізації політики гендерного паритету у трудових відносинах, окремо потрібно проаналізувати надання пільг та гарантій, які закріплені у Кодексі законів про працю “Праця жінок”. Поряд із жінками такі гарантії поширюються на батьків, які виховують дітей без матері, в тому числі у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі. Не всі чоловіки мають такі права, як додаткові відпустки працівникам, які мають дітей, надання путівок до санаторіїв, гарантії при прийнятті на роботу та заборона звільнення, обмеження роботи в нічний час та відрядження тощо. Проте в су-

часних умовах батьки на рівних беруть участь у вихованні дитини та утриманні родини. В цьому зв'язку постає необхідність привести ці правові норми, які закладаються в основу трудових відносин, до єдиного порядку з урахуванням принципу гендерного паритету. Виходячи з цього, і трудове законодавство, і трудові відносини на сьогодні щодо дотримання політики гендерної рівності потребують суттєвого реформування [3; 9].

Відповідно до “Декларації тисячоліття” важливе значення для розвитку гендерних відносин у XXI ст. мають ряд фундаментальних цінностей [10; 11]:

1. Свобода. Чоловіки і жінки мають право жити і виховувати своїх дітей у гідних для людини умовах, вільних від страху насильства та голоду, гноблення і несправедливості. Кращою гарантією цих прав є демократична форма правління.
2. Рівність. Жодна людина не повинна позбавлятися можливості користуватися благами розвитку, має бути гарантована рівність прав та можливостей чоловіків і жінок.
3. Солідарність. Усі гендерні проблеми повинні вирішуватися на засадах принципів рівності та соціальної справедливості.
4. Терпимість. При всьому розмаїтті культур, мов, віросповідань люди повинні поважати один одного. Відмінності в рамках окремих суспільств не повинні бути підставою для переслідувань. Необхідно активно заохочувати культуру та діалог між усіма цивілізаціями.
5. Повага до природи. Нинішні несталі моделі виробництва та споживання мають бути змінені в інтересах майбутнього благополуччя та добробуту наших нащадків.
6. Загальний обов'язок. Обов'язок управління глобальним економічним і соціальним розвитком, а також усунення погроз міжнародному світу та безпеці має розподілятися між народами та здійснюватися на багатосторонній основі.

Враховуючи важливість та розповсюдженість проблеми бідності, перед людством поставлене стратегічне завдання скоротити вдві-

чі до 2015 р. частку населення, яке має дохід менше одного долара на день, а також страждаючого від голоду.

Дуже важливим стратегічним завданням є забезпечення дітей, як хлопчиків, так і дівчаток, стосовно можливостей отримання в повному обсязі початкової шкільної освіти та рівного їх доступу до всіх рівнів освіти. Передбачено запровадити заходи щодо зниження материнської смертності на три чверті, а також смертності серед дітей у віці 5-ти років на дві третини порівняно з їх нинішніми рівнями. З метою поліпшення здоров'я потрібно надавати особливу медичну допомогу дітям, позбавленим батьківського піклування через ВІЛ / СНІД.

Особливо актуальним є інтеграція зусиль щодо надання рівних можливостей користуватися всією сукупністю прав людини та основними свободами всім жінкам дорослого та підліткового віку, які стикаються з комплексом бар'єрів, що перешкоджають розширенню їхніх прав та поліпшенню життєвого рівня.

Комісією Організації Об'єднаних Націй зі становища жінок було вирішено внести перспективні стратегії в усі програми соціально-економічного розвитку на засадах комплексного підходу до проблеми рівності статей, який розглядається як інноваційна стратегія досягнення гендерної рівності в соціальному, економічному і політичному житті країн світу.

Суб'єктами реалізації комплексного підходу щодо гармонізації гендерних відносин у сучасному суспільстві можуть бути державні структури, політики, громадські організації, науковці та науково-дослідні інститути, міжнародні інститути, мас-медіа, лобістські групи тощо.

Комплексне бачення гендерної картини суспільства потребує системного, логічного її осмислення як цілісності в усіх підсистемах взаємозв'язку та взаємодії чоловіка й жінки, наукового визначення тенденцій гендерних змін, розвитку і перетворень.

Він полягає в організації (реорганізації), поліпшенні, вдосконаленні й оцінюванні процесів прийняття рішень з метою вирішення проблематики рівності жінок і чоловіків у

всіх галузях економіки та соціальної сфери й на всіх рівнях за участю суб'єктів, залучених до здійснення соціальної гендерної політики. Причому інтереси й досвід чоловіків і жінок повинні використовуватися як обов'язковий соціальний індикатор при розробленні загальних гендерних концепцій суспільного розвитку, втіленні їх в життя, виконанні відповідних програм у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах буття. Аналіз свідчить, що в багатьох країнах світу останні десятиліття ХХ ст. були періодом істотних зрушень у вирівнюванні прав і можливостей чоловіків і жінок, особливо щодо доступу до економічних, політичних та освітніх ресурсів, подоланні традиційних уявлень про соціальні ролі й особистісні характеристики жінок і чоловіків. У цьому зв'язку оцінка суспільств з позицій гендерного паритету та запровадження засобів сьогодення, які сприяють дотриманню неупередженого ставлення до особи, незалежно від статі, розглядаються як важливі складники демократичного розвитку держави. Якщо Україна піде шляхом демократії, ідеологія гендерного паритету буде змістовно осмислена й практично втілена. Проте офіційний дискурс жіночого і чоловічого, який підтримує влада, соціальні інститути суспільства, дає підстави вважати, що рівності статей буде досягнуто не скоро. Підґрунтям для такого висновку є реальний стан та експертна оцінка рівня гендерних відносин у багатьох сферах буття українського суспільства (економічна, соціальна, правова, політична), а також у громадській свідомості та самосвідомості громадян, де закріплені глибоко вкорінені гендерні стереотипи [11].

Аналіз істотних перетворень та гендерних відносин громадян свідчить, що в сучасний період Україна за ціннісно-нормативними уявленнями населення в числі інших східноєвропейських країн значною мірою наближена до Азії та Африки, ніж до Західної Європи [4, 5].

Слід зазначити, що Україна вже давно належить до країн, де стимулюється і схвалюється заняття жінок оплачуваними видами діяльності. Від жінки, на відміну від чоловіка,

суспільство очікує одночасного виконання двох соціальних, важко поєднаних і навіть конфліктних ролей матері та годувальниці. Причому роль матері-виховательки розглядається як необхідна сфера соціальної самореалізації жінки як повноцінної людської істоти [6–8].

Розглядаючи перспективи розвитку гендерних відносин у ХХІ ст., слід зазначити необхідність оновлення всіх форм буття, у тому числі й політичного. В цьому контексті жінки повинні навчатися сучасним принципам, формам та методам партійної діяльності, входження в систему влади, привнесення в діяльність нових гендерних особливостей, вироблення нових форм і методів дій, відповідного компетентного розв'язання складних та гострих державних і суспільних проблем, пошуку гендерно чутливих і свідомих політиків-чоловіків для впровадження збалансованої гендерної політики в суспільстві.

ХХІ ст. потребує формування нових типів політичних лідерів-жінок і чоловіків, які гармонійно поєднують позитивні жіночі та чоловічі управлінські якості.

Соціально-психологічний портрет такого лідера включає якості, що формують лідерський потенціал особистості: далекоглядність, сміливість, відповідальність, здатність до аналізу та прогнозування, авторитетність для соціального оточення, креативність та високий рівень інтелекту, корпоративна культура, здатність працювати з іншими людьми, підтримка сім'ї (чоловіка, батьків), готовність ризикувати [12, 13]. Проте, лідера-жінку, як і лідера-чоловіка, не можна ототожнювати з жінкою або чоловіком-керівником, менеджером. Дискримінантні відмінності менеджера і лідера за О. С. Виханським, О. І. Наумовим (1998) наведені у таблиці.

З позицій акмеїчної та гендерної психології генезу становлення типів буття та формування лідерської позиції людини за В. М. Колпаковим може бути подано як зазначено на рис. 2.

Нова реальність формує жінку-лідера і чоловіка-лідера нового типу, які мають бути орієнтовані не на силові методи діяльності,

Дискримінантні відмінності менеджера і лідера

Менеджер	Лідер
Адміністратор	Інноватор
Доручає	Надихає
Працює за цілями інших	Працює за власними цілями
План – основа дій	Бачення – основа дій
Покладається на систему	Покладається на людей
Використовує аргументи	Використовує емоції
Контролює	Довіряє
Підтримує рух	Дає імпульс рухові
Професіонал	Ентузіаст
Приймає рішення	Перетворює рішення на реальність
Робить справу правильно, його поважають	Робить правильну справу, його обожнюють

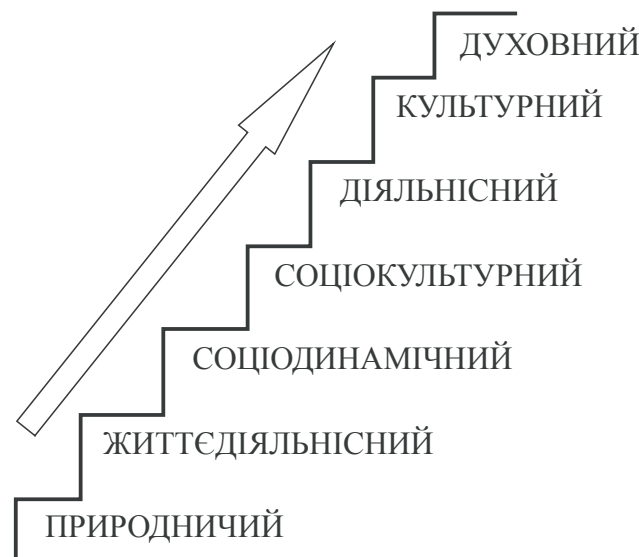

Рис. 2. Генеза становлення типів буття та формування лідерської позиції людини в контексті цінностей акмеїчної та гендерної психології

а на ініціювання та втілення гуманістичних ціннісних методів впливу на людей, мирного, компромісного розв'язання різноманітних соціально-психологічних проблем, у тому числі конфліктів в мікро- та макро-колективах. Формування інноваційної моделі жіночого лідерства має розірвати чоловічий корпоративізм при розв'язанні будь-яких проблем. Схильність жінки до компромісів, мирних форм діяльності, комплексного бачення проблем, врахування перспективи при прийнятті будь-якого рішення за спільних дій із політиками-чоловіками дає

підстави об'єднати їх зусилля в досягненні пріоритетних завдань гендерної політики.

Система державного регулювання гендерних перетворень у сучасному постіндустріальному суспільстві потребує створення спеціального цільового механізму управління гендерними процесами, які сприяли б гармонізації гендерних відносин. У цьому контексті в різних країнах світу створюються міністерства з рівних прав і можливостей, системоутворюючим чинником яких є турбота про становище жінок або сім'ї, материнство і дитинство, розвиток гендерної культури.

Творення подібних державних структур, які б займалися проблемами рівних прав і можливостей, є новим у суспільному житті України. Тому цей процес відбувається напружено й нерішуче, дискретно та вузько-спрямовано. До речі, в системі Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України створено та діє Управління гендерної і сімейної політики, в якому виокремлений спеціальний структурний підрозділ – відділ з питань гендерної політики.

Створення в багатьох країнах світу різноманітних організаційних структур та підрозділів з рівності статей з гендерними повноваженнями свідчить про перебудову системи управління у світовому просторі і впровадження гендерного компонента в усі управлінські сфери.

Отже в XXI ст. гендерна політика стає цілеспрямованішою та організованішою в умовах динамічно змінюваного гендерного середовища. Завдяки їй формується гендерна чутливість у чоловіка та жінки на засадах засвоєних гендерних принципів і стандартів повсякденного буття, гендерного світогляду та гендерних моделей статево-рольової поведінки. В цих умовах гендер стає певною формою організації нації через формування характерних статево-рольових моделей поведінки – маскулінної, фемінної та андрогінної. Самовираження й самоутвердження жінки й чоловіка є важливим підґрунтям у формуванні й реалізації гендерної політики, яка розглядається як важлива складова в системі соціально-економічних і політичних перетворень в сучасному суспільстві.

Гендерна концепція суспільного розвитку й соціальних перетворень передбачає суспільний і державний погляди на життя обох статей як рівних, збалансованість можливостей їх розвитку, забезпечення необхідних умов для саморозвитку, самовираження й самореалізації жінки й чоловіка як рівних у правах, свободах, обов'язках та відповідальності [14; 15].

Здобуття жінкою і чоловіком свободи самотворення, досвіду самопрезентації, вільного впливу на перетворення соціального се-

редовища, свободи від усіх форм залежності, усвідомлення свободи як соціальної цінності формують та наповнюють новим змістом гендерну ідеологію, яка спроможна забезпечити справжню гендерну рівність і звільнення від усіх форм соціальної та статевої дискримінації та будь-яких соціальних обмежень щодо статей, їх життєдіяльності та самовираження. Проте, щоб запровадити рівність жінок і чоловіків, потрібно підготувати суспільство сприйняти саму ідею гендерної рівності та адаптувати її до реальних соціально-економічних, правових і політичних умов України.

Література

1. *Гендерний аналіз українського суспільства* / Наук. ред. Т. Мельник. – ПРООН, Представництво в Україні. – К., 1999. – С. 143.
2. *Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади)* / Відп. ред. Т. М. Мельник. – К., 2001.
3. *Бойко Г. В. Правові аспекти рівності та механізм її забезпечення* // Правові аспекти забезпечення рівних прав жінок і чоловіків: Матер. наук.-практ. конф. – Донецьк, 2006. – С. 12–13.
4. *Венгер О. М. Культура гендерної рівності в сучасному українському суспільстві* // XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: Матеріали VI міжнар. наук.-теорет. конф. 8–9 червня 2007 р. – Кн. 2. – К.: Фенікс, 2007. – С. 210–216.
5. *Вілкова О. Ю. Соціальний простір сучасного суспільства в контексті гендерного підходу* // Нова Парадигма: Альманах наук. праць. – Вип. 35. – К.–Запоріжжя, 2004. – С. 185–191.
6. *Алешина Ю. Е., Гозман Л. Я., Дубовская Е. М. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений*. – М.: Изд-во МГУ, 1987.
7. *Владин В., Капустин Ю. Гармония брака*. – Кемерово, 1998.
8. *Круць О. В. Гендерні цінності суспільства як передумова розвитку особистості – суб'єкта реформування економіки в світлі третьої світової теорії* // XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: Матер. VI міжнар. наук.-теорет. конф. 8–9 червня 2007 р. – Кн. 2. – К.: Фенікс, 2007. – С. 244–248.
9. *Болотіна Н. Б. Соціальне право. Гендерна експертиза*. – К.: Логос, 2001.
10. *Гендерний розвиток у суспільстві: (конспект лекцій)*. – К.: ПЦ "Фоліант", 2005. – 351 с.
11. *Основи теорії гендеру: Навч. посіб.* – К.: "К.І.С.", 2004. – 536 с.
12. *Бендас Т. В. Психологія лідерства. Гендерний і етнічний аспект* // Автореф. дис. ... доктора психол. наук. – М., 2005.

13. Бендас Т. В. Гендерная психология: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению и специальностям психологии. – СПб.: Питер, 2008. – 430 с.

14. Гендерная педагогика и гендерное образование в странах постсоветского пространства // Сб. материалов Междунар. летней шк., 2001. – Иваново, 2002. – 294 с.

15. Костикова И., Градскова Ю., Пулина Н., Митрофанова А. В. Перспективы гендерного образования в России: взгляды педагога // Высшее образование в России. – 2001. – № 2.

Гармонізація розвитку гендерних відносин у XXI ст. потребує реалізації системних заходів в галузі права, суспільних, соціальних та економічних відносин, інтеграції зусиль щодо надання чоловікам і жінкам рівних можливостей користуватися всією сукупністю прав та основних свобод, сприйняття цілісної гендерної картини соціуму, наукового визначення тенденцій гендерних змін, їх розвитку і перетворень.

Гармонизация развития гендерных отношений в XXI ст. требует реализации системных мер в области права, общественных, социальных и экономических отношений, интеграции усилий по предоставлению мужчинам и женщинам равных возможностей пользоваться всей совокупностью прав и основных свобод, восприятия целостной гендерной картины социума, научного определения тенденций гендерных изменений, их развития и преобразований.

Harmonization of gender relations development in XXI century needs the realization of system measures in law field, public, social and economic relations, integration of efforts for men and women's equal opportunities concession to use all the combination of rights and main freedoms, perception of entire gender society picture, scientific determination of gender changes trends, their development and transformation.

Надійшла 1 листопада 2011 р.